

FEHÉR MÁRTA

A mai tudományfilozófiai vitákról

– A Sokal-botrány és ami mögötte van –

[Lettre 56. szám, 2005. Tavasz]

LI: Azt szerettem volna kérdezni, hogy a tudományelméletben, a tudományfilozófiában mik az uralkodó kérdések manapság, mi áll a dsikurzus középpontjában, mi osztja meg a táborokat?

FM: A hagyományos tudományfilozófia, az angolszász analitikus beállítottságú tudományfilozófia úgy a 70-es évek végére tényleg terméketlen és problematikus állapotba került elsősorban az ún. fundamentum-probléma miatt, amely mondjuk a Kuhn könyve nyomán lángolt fel újra. Kuhn könyve annyiban nyitott új korszakot a tudományfilozófiában, és ezt azóta poszt-kuhniánus tudományfilozófiának nevezik, hogy Kuhn szembesítette a tudomány tényleges empirikus menetét a tudomány idealizált önképével, amit addig az analitikus tudományfilozófia kialakított. Eszerint a tudomány rögzített, szilárd és unikális normákat, ún. metodológiai szabályokat, előírásokat követve képes arra, hogy az igaz és a hamis állításokat elkülönítse egymástól, azaz igazságra, tudásra tegyen szert, igazolt igaz tudásra. A tudásnak ugye Platón óta az a definíciója, hogy igazolt igaz vélekedés. Azaz azt, hogy mi tudás, azt nemcsak az fémjelzi, hogy igaz, hanem az is, hogy igazolt eljárás révén áll elő. Most az igazolási eljárásokat keresendő alakult meg már a század első évtizedeiben az ún. Bécsi kör. A Bécsi kör már az 50-es években gyakorlatilag tarthatatlanná vált, és amikor aztán a 60-as években megjelent Kuhn “A tudományos forradalmak szerkezete” című munkája, akkor már végeredményben egy kihalt diszciplínát talált maga körül. Kuhn forradalminak nevezhető új meglátása az volt, hogy ha a tudomány tényleges történetén számon kérjük azt az ideált, amit addig az analitikus filozófia kidolgozott, akkor a tényleges tudomány nem minősül tudománynak a szerint a kritériumrendszer szerint, ami adva volt. Miért nem? Mert megmutatható, hogy a tudomány tényleges menetében azokat a normákat, amelyek a tudományt definiálják, nem követték. Még a legnagyobbak sem, és még a Galileivel kezdődő újkori modern tudomány nagyjai sem.

Például Feyerabend viszi aztán végig ezt a dolgot, úgyszólván ad abszurdum, az “Against Method” című könyvében, amelyben Galilei “Dialogo” című munkájában

mutatja ki azt, hogy hogyan szegte meg, persze igen termékeny módon Galilei a tudományos módszertan legalapvetőbbnek tekintett normáit is. És Feyerabend könyvének éppen azért az a címe, hogy "Against Method", vagyis a módszer, a tudományos módszer ellen, szó szerint, mert Feyerabend szerint megmutatható, hogy a tudomány nagyjai, a természettudomány nagyjai éppen azáltal jutottak termékeny belátásokra, hogy megszegték az előírásokat. Nem tartották be őket. Most gondoljuk el, hogy milyen drámai ez a kép, hogy a tudományfilozófia által kidolgozott, és az egyedüli igazsághoz vezető normák be nem tartása jellemzi a tényleges természettudományos történetet. Feyerabendnél fogalmazódik meg az a nagyon fontos probléma, ami azóta is jellemzi és meghatározza a tudományfilozófiai vitákat, hogy vajon akkor fel kell-e adnunk, és Feyerabend majd igennel válaszol erre, fel kell-e adnunk azt a szilárd meggyőződésünket, hogy létezik egy privilegizált tudományos metodológiai normarendszer, amelynek követése, alkalmazása, vagyis az ún. juszifikációs eljárások halmaza, definiálja a tudást, és kitünteti a természettudományos, általában a tudományos ismeretek halmazát, mégpedig úgy, hogy ismétlem, ez a normarendszer unikális, szilárdan rögzíthető, tehát megmondható, hogy mi tartozik a normahalmazba, és mi nem. Következésképpen éles és szilárd határ húzható a tudomány és az áltudomány, és vele a racionális és az irracionális közé. Ha létezik egy ilyen normarendszer, az megtalálható. Mondjuk a Bécsi kör, a logikai pozitivizmus programjának ez képezte a magvát: megtalálni ezt a normarendszert. Az ő esetükben az egzisztencia-probléma, tehát hogy van-e ilyen normarendszer, nem is merült fel, ők csak azt tartották feladatuknak, hogy megtalálják ezt. Mert hiszen azt hitték, hogy megtalálható. Tehát, hogy ez a normarendszer olyan, mint mondjuk egy ritka állatfaj, amelynek egyedei nehezen találhatók meg, de biztosak vagyunk benne, hogy létezik a földön. Most viszont Kuhn nyomán Feyerabend így kiált fel: Unikornist keresünk! nincs egy szilárdan rögzíthető, kitüntetett és unikális normarendszer. (Ez is nagyon fontos, hogy unikális, tehát hogy nincs belőle több, nincsenek alternatív normarendszerek, amelyek egyaránt érvényesek lennének.) Ezek 2000 éve nagyon fontos feltevései az európai típusú, tehát a görögöktől, már Platóntól eredő episztemológiának, hogy tudniillik a tudás megszerzésének van egy helyes útja, amely igaz ismeretekre vezet. Feyerabend ezt vonja kétségbe. Vannak különböző állatfajok, mondja Feyerabend, és mindegyiket kell hagyni élni. Ez a bizonyos "Anything goes"-elv, ami botránkyó azóta is. És Feyerabend volt annyira szarkasztikus személyiség, hogy időnként úgy fogalmazott, ami aztán kimondottan tudóspukkasztó volt, hogy a woodoo elképzeléseknek és a woodoo mentalitásnak pontosan akkora a létjogosultsága, mint a tudományos racionalitásnak és a tudományos metodológiának. Na ezzel aztán

végképp magára haragított mindenkit. Ernest Gellner clown-nak nevezte, bohócnak, a tudományfilozófia bohócának. Az én meggyőződésem az, hogy Feyerabend egyáltalán nem bohóc, egyike a legmélyebb gondolkodóknak a mi korunkban, csak olvasni kell tudni az írásait, a komoly tanulmányait, és nem beérni ezekkel a szlogenekkel, amelyek direkt azért fogalmazott meg így, hogy pukkadjanak azok, akik csak vulgarizálni tudnak, amikor a tudományról van szó. És önhitt magabiztosságukban úzik tovább az ipart. És nem engedik egy pillanatig sem magukat az önhitt magabiztosságukból kirázni, nem hajlandók semmiféle önreflexióra, pláne nem hajlandók bizonyos szkeptikus argumentációt figyelembe venni vagy megengedni. Rögtön bedühödnek, mérgessé és elvakulttá válnak. Egyébként annak, hogy ez a helyzet előállt, éppen az utóbbi két évben, bár három-négy évre visszamenőleg is vannak nagyon erős fejleményei.

A Sokal-botrány: science wars

Itt az ún. Sokal-botrányra gondolok, amelyről a csak magyar nyelven olvasó is hallhatott, vagy olvashatott. A 2000 című folyóiratban 1996 novemberben megjelent, legalábbis rövidített változatában Alan Sokalnak az a nagy botrányt kavarázó írása, amely körüli hullámok máig nem ültek el. Éppen a múlt héten került a kezembe a legújabb gyűjteményes kötet ez ügyben, az a címe, hogy "Hause Built on Sand", (Homokra épített ház) úgyszólván az egész amerikai tudományos és tudományfilozófia iránt érdeklődő elit felvonul benne. De már korábban is a Sokal-cikk háttéréül szolgálva is megjelent egy hasonló könyv: Gross és Levitt "Higher Superstition", (Babonáság felső fokon), az alcíme pedig "Az akadémikus baloldal és vitája a tudománnyal", tehát itt már kimondottan politikai színezetet kap a dolog.

Feyerabendet is ide sorolják?

Hogyne, a fekete bárány mindmáig Feyerabend, valamint Feyerabendnek az ún. posztmodern követői és mások. A "Higher Superstition"-ben explicite bírált csoportok a posztmodern filozófusok, Derrida, Lyotard, Foucault, az ún. kulturális konstruktivisták, tehát a szociálkonstruktivista tudományfilozófusok, a tudásszociológusok, mint Bloor, Shapin, Latour és még sokan mások. És persze a feministák is bírálva vannak, (Sandra Harding, Evelyn Fox-Keller, Donna Haraway, Helen Longino). Ezek azok a csoportok, amelyek kemény bírálatban részesülnek a szóban forgó könyvben. Megjelent még egy harmadik említésre méltó kötet is, ugyanennek a két matematikusnak, Gross-nak, Levittnek M. Lewis-szal együtt kiadott kötete 1996-ban azzal a beszédes címmel, hogy "The Flight from Science and Reason" (Menekülés a tudománytól és az észről).

Visszatérve még a Sokal-cikkre, mert ez nagyon fontos fejlemény, az ún. Sokal-botrány, amely, mint mondtam, máig eleven, az interneten külön web-oldala van, és különféle vitakörök szerveződnek azóta is körülötte, a botrány körül és a cikk körül. A cikk maga, amelyet egy Alan Sokal nevű New York-i fizikus professzor, egyetemi tanár helyezett el a Social Text című posztmodern amerikai folyóiratban, amelynek szerkesztői Stanley Aronowitz, Stanley Fish és Andrew Ross. A cikknek a címe a következő: "Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity" (A határok átlépése: a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikája felé). Már a címben is több pompás taposóakna van elrejtve. Maga a kvantumgravitáció is kontroverziális. Az egy még nem létező elméleti fizikai diszciplína. Vannak törekvések valóban a gravitációs jelenség, a gravitáció kvantálására, de ezek magán az elfogadott, bevett elméleti fizikán belül is vitatottak. Kvantumgravitáció elmélet még tulajdonképpen nincs. Viszont itt ugye a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikájáról van szó.. //Tudni kell, hogy néhány éve éppen magyar kezdeményezésre, Ropolyi László kezdeményezésre és Otto Apel díszelnökségével megalakult egy Tudományhermeneutikai Társaság, ugyanis vadonatúj természettudomány-filozófiai diszciplínaként kialakul az ún. tudományhermeneutika. Márkus Györgynek van egy 1987-es eredetileg angolul íródott tanulmánya, "Miért nincs a természettudományoknak hermeneutikája?" címen. Ebben Márkus felteszi azt a nagyon érdekes kérdést, hogy tényleg, miért nincs, vagy van-e? S tulajdonképpen van, erre szerveződött 4 évvel ezelőtt ez a nemzetközi tudományhermeneutikai társulat, azóta már több konferenciát tartottak. Ez egy kislétszámú társaság, de nagyon jó erők vannak benne, és egy nagyon érdekes területet feszegetnek. Azonban ez a tudományhermeneutika is gyanúsnak számít a bevett természettudósok előtt, és még jelenleg a tudományfilozófiában is marginális szerepet foglal el. És ráadásul transzformatív hermeneutika, ennek meg semmi értelme. Tehát már a cikk címe is értelmetlen.

A cikket, amely tehát a Social Textben jelent meg 1996 júniusában, néhány hónappal később maga Alan Sokal leplezte le mint blöfföt a Lingua Franca című szintén posztmodern folyóiratban. Valóban blöff a cikk. Úgy jellemezhetném idősebbek számára, mintha egy ilyen klasszikus dialmatos tanulmány lenne, a természettudományok filozófiai konzekvenciáit próbálja levonni oly módon, hogy ilyen csúsztatásokkal, félreinterpretálásokkal, természettudományosan tényleg abszolút szakszerűtlen megfogalmazásokkal operál, és azokhoz illeszt ilyen jól hangzó, zaftos posztmodern értelmezéseket. Mondjuk olyanokat, hogy a halmazelmélet Selmelo-Frenkel-féle axiomarendszeréhez hozzáillesztették még az ún. kiválasztási axiómát. Angolul ezt axiome of choice-nak hívják. Ezzel, mondja

Sokal nagy haladás történt a halmazelméletben, mert ezzel előreléptek egy kevésbé maszkulin és inkább feminista matematika irányába, minthogy a feministák is a pro choice, tehát a választás szabadságának hívei. Tehát ilyesféle szörnyűségek vannak a cikkben, és valóban a Social Text szerkesztőinek a rovására írható, hogy bedőltek. Nagyon átlátszó blöff tudniillik, minimális természettudományos ismeretekkel átlátható. Alan Sokal maga, amikor leleplezi az írását mint blöfföt, természetesen szarkasztikus, ironikus és nagyon vulgáris szinten pocskondiázza a posztmodern társaságot. Mindenkit válogatás nélkül.

A Sokal-botrányban nem az a baj, hogy egy fizikus nevetségessé tett egy néhány folyóiratszerkesztőt. Mert hát istenem, vessenek magukra. Megérdemelték. A probléma az, és emiatt vált ez veszélyes fejleménnyé, és vált ilyen világméretű botrányá, hogy ahogy Sokal intézte ezt az ügyet, és amilyen konzekvenciákat ő és társai, Gross és Levitték, és sokan mások azóta is, levontak belőle, azzal vulgarizálták a problémát, tehát harci helyzetet teremtettek, tényleges vitaszituáció helyett. Most tehát áll a harc, és a sötétben minden tehén fekete. Tehát most már nem arról van szó, hogy a néhány tényleg eszement, tényleg kritikátlan, és tényleg mindenfajta kontrollt nélkülöző szöveggyártót leplezzük le mint elfogadhatatlant, hanem most már ott tartunk, főleg Amerikában, hogy egészen hagyományos tudományfilozófiával meg tudománytörténettel foglalkozó tanszékek tagjai nyilatkozatokat kell, hogy közlétegyenek, hogy ők nem oda tartoznak. Szóval most már a botrány nemcsak az eredetileg célba vett csoportokat érinti, tehát valóban a magukat eminensen posztmodernnek valló filozófusokat, mint Derrida vagy Lyotard, vagy Lucy Rigarré/?/ vagy Sandra Harding, akik magukat deklaráltnan szembehelyezték egyrészt a hagyományos tudományfilozófiával, és a természettudományokkal. (Sandra Harding valóban olyanokat írt le és adott ki a könyvében, hogy a természettudományok elfogadhatatlanok, mert egy maszkulin szemléletmód termékei, és mostantól kezdve át kell hogy vegyék a nők a természettudományos kutatást, mert episztemológiailag ők vannak olyan helyzetben, hogy ténylegesen érvényes ismeretekre tehetnének szert a természetről.) Szóval nemcsak a magukat deklaráltnan a tudománnyal és a mindenfajta hagyományos, még kuhniánus filozófiával is szembehelyezőkkel áll a harc, hanem mondom, nyilatkozatra kényszerülnek tudományfilozófusok, hagyományos tudományfilozófusok, hogy ők nem posztmodernnek. Tehát védekezni kénytelenek a természettudósok támadásaival szemben, mert ez az ún. science wars tökéletes állóháborúvá vált, természettudósok kontra nem természettudósok. És ebbe most már mindenki beletartozik. tehát elmúlt az a régi szép idő, amikor még Feinmann, a híres fizikus //akinek fizika tankönyvei magyarul is megjelentek egy egész sorozatban, és érdeklődött a fizika bizonyos

tudományfilozófiai problémái iránt, egy kis könyvecskéje meg is jelent a természeti törvényekről a Gyorsuló idő sorozatban még a 70-es években. Feinmann korábban// úgy fogalmazott természettudósi leereszkedéssel, hogy a tudományfilozófia körülbelül annyira fontos egy fizikusnak, mint az ornitológia a madaraknak. De ez még egy jó szándékúnak tekinthető leereszkedő megfogalmazás volt, ma már a természettudósok kimondottan károsnak, és az egész emberiség számára károsnak tekintenek minden nem természettudományos és tudománnyal foglalkozó tanulmányt, diszciplínát, ezeket ma összefoglaló néven science studiesnek nevezik.

Úgy, mint a cultural studies, ott is dúl a kultúrháború, a culture wars.

Igen, és most már minden ide tartozik, ezeket mind ellenségesnek, károsnak nevezik. Miért tekintik károsnak? Hát elsősorban önmagukra nézve, tehát a természettudományokra nézve, de tágabban azt a fekete ördögöt festik a falra, hogy a science studies azáltal, hogy megrendíti a természettudományokba vetett szilárd hitet, ezzel a rációba, a racionalitásba vetett bizalmat rendíti meg, és az emberiséget is fenyegeti, mert ha a rációba vetett hit, az emberiség legfőbb vívmányának egyedüli elfogadhatóságába vetett megrendült, akkor az irracionalitás következik el, és ezzel valóban a káosz és a woodoo mentalitás fog mindenütt eluralkodni.

Az amőbától Einsteinig

Ez azt jelenti, hogy ők azokat a tudományfilozófiai elméleteket is elutasítják, amelyek ezt a tudományba, a tudományos igazságba vetett hitet erősítik? Tehát a pozitivista, az analitikus tudományfilozófiából se kérnek?

A pozitivista tradíció már nem él. Az analitikus tradíció még él, tehát például a Philosophy of Science-ben, a British Journal for the Philosophy of Science-ben még megjelennek hagyományos, mondjuk még inkább a prekuhniánus tudományfilozófiára vagy a posztkuhniánus, de a hagyományokhoz szorosabban kötődő, mondjuk popperiánus, vagy ún. tudományos realista, racionalista és realista írások. Ugyanis már Kuhn után, a 70-es-80-es években kialakul a tudományfilozófiában egy ún. realista, racionalista irányzat.

A nagy realizmus-vita máig is folyik, kezdődött még a 70-es években arról, hogy a tudományos elméletek, az igen mély fundamentális természettudományos elméletek, elméleti fizika, elméleti kémia, biológia által feltételezett entitások vajon valóban léteznek-e a valóságban, vagy csak olyan elmés teoretikus konstrukciók, amelyek segítségével a tapasztalat jól generálható, tehát előrelátások tehetők. Valóban vannak-e gének? Valóban vannak-e müonok vagy kvarkok, az elméleti fizikában ezek elemi

részecskék. Szóval ez a realizmus-vita máig folyik.

Popper is itt helyezhető el, nem?

Popper itt helyezhető el. Szerinte a tudományos elméletek ha nem is igazolhatók, de véglegesen cáfolhatók. Tehát igazán igazak nincsenek, csak még meg nem cáfoltak. Ezért már egyes szigorúbb természettudósok az irracionizmus első hírnökének tekintik. Magyarországon is vannak olyan természettudósok, akik már Popper nevét se nagyon szeretik hallani. Pedig Popper a legfontosabb vitakérdésben vagy harci kérdésben még úgy foglal állást, hogy van egy szilárd, unikális, privilégizált tudományos módszer, a juszifikációnak, vagyis az ismeretigénnyel fellépő állítások közötti különbségtételnek van egy kitüntetett módja, ez pedig a falszifikációs módszer, a trial and error módszere, amelyről Popper azt mondja, hogy az amőbától Einsteinig egyforma. Tehát hogy lényegében már a biológia ültette belénk, tehát biológiailag vagyunk kódolva erre.

Ugyanis, amikor Feyerabend kihívja a talajt a tudományos metodológia privilegizált helyzete alól, vagyis felveszi az episztemológia fundamentum-problémáját, ebben az értelemben, hogy van-e egy kitüntetett módszer, s ha igen, akkor mi tünteti ki az európai típusú tudományos metodológiát a woodoo mentalitással szemben. S az európai típusú racionalitást mi tünteti ki a tőle eltérő "racionalitásokkal" szemben? Erre a kérdésre két irányban kezdik el keresni a választ. Az egyik az episztemológia naturalizálása, a másik az episztemológia szocializálása vagy szociologizálása.

Az episztemológia naturalizálása Quine nevéhez fűződik, a híres amerikai logikuséhoz, aki még ma is él, bár igen hajlott korú. Annak idején "Az empirizmus két dogmája" címmel szintén nagy jelentőségű munkát írt, még az 50-es évek elején, amellyel megrendítette a pozitívizmus akkor még szilárd helyzetét. Quine azt a programot hirdeti meg, és ennek azóta is vannak sokan követői, hogy a tudományos metodológia normáit a természet tünteti ki. Ezért is nevezik ezt naturalizálási programnak. Az élőlények valamennyiében, és jelesül aztán az emberben ki kell hogy alakuljanak, vagy be kell hogy programozva legyenek mondjuk a software szintjén, de esetleg már a hardware szintjén az agyban, a neuron kapcsolatok úgy működnek, vagy a később kiépülő neuron kapcsolatok olyanok, hogy az összes élőlény, és legkivált az ember, amely erre rá van kényszerülve bizonyos okokból, orientációs tevékenységét kell hogy vezéreljék olyan elvek, amelyek sikeres életben maradáást biztosítanak. Magyarul: a naturalista irányzat azt válaszolja arra a kérdésre, hogy van-e kitüntetett normarendszer, és ha igen, akkor mi tünteti ezt ki, hogy van ilyen normarendszer, ezt a természet tünteti ki. És mi módon találjuk meg, mi hogyan

ismerjük fel, hogy melyik a kitüntetett normarendszer? Hát egyrészt úgy, hogy kognitív pszichológiai tanulmányokat folytatunk, vagyis az episztemológiai kognitív pszichológiára kell hogy bázírozva legyen, és nem a logikára, mint korábban. a kognitív pszichológiára és mesterséges intelligencia kutatásra, vagyis az ún. cognitive science-re. (Ez a mesterséges intelligencia kutatás, gépek, számítógépek, komputerek vizsgálata.) mert azt mondják a naturalisták, tulajdonképpen a survival value, a túlélési értéke tünteti ki az egyik fajta mentalitást vagy ismeretszerző és kiválasztó metodológiát a másikkal szemben. Persze erre jönnek az ellentábor hívei és azt mondják: Hát hogyha a európai tudományos mentalitást a survival value tünteti ki, akkor bizony ez elvetendő, mert az emberiség soha nem volt ennyire fenyegetett, életveszélyes helyzetben, mint ma, éppen a modern természettudományok vívmányai folytán. És ez a tétel igaz. Korábban az emberiség nem volt olyan eszközök birtokában, amelyekkel önmagát és az egész földet egy csapásra megsemmisíthette volna. Akár véletlenül is. Tehát még csak nem is kell szándékosságot feltételezni. Úgyhogy a survival value elmélet nem nagyon stimmel. De kétségtelen, hogy bizonyos kognitív pszichológiai kutatások, például etológiai, állat-etológiai kutatások is arra vallanak, hogy valóban és ahogy Popper is fogalmaz, az amőbától Einsteinig ezek a trial and error módszerek meglehetősen általánosnak nevezhetők. Vagy mondjuk a modus ponenshez hasonló elemi logikai gondolkodásmód, vagy logikai jellegű következtetések tényleg az állatvilágban is megvannak. Hogy ha a mancsomat odaérintem a kályhához, akkor fájni fog, tehát nem érintem a mancsomat a kályhához. ezt már egy kutya szintjén megtaláljuk. Természetesen nem következtetési formaként, hanem magatartási modellként. Vagy ha azt akarom, hogy a gazdám levigyen sétálni, akkor odamegyek, és a lábához dörgölözöm, és mélyen a szemébe nézek. Ugye ilyen magatartásformákat háziállatok is nagyon jól elsajátítanak. De megfigyelhetők vadon élő állatoknál is. Tehát ez a naturalizálás.

Az episztemológia szociologizálása: a tudásszociológia

Az episztemológia szocializálása, vagy szociologizálása, ez az ún. tudásszociológiai irányzat, nem tévesztendő össze a hagyományos és legkivált mondjuk Robert Merton nevével fémjelezhető tudományszociológiával. A tudásszociológia modern, modernnek nevezhető változata az ún. edinborough-i iskolához fűződik, amely a 70-es években szerveződött Edinborough-ban. Tagjai azóta egymástól térben és időben is eltávolodtak. Véleményem szerint a legtermékenyebb és a leginkább kontroverziálisnak, de legmélyebbnek nevezhető /ezen belül/ David Bloor irányzata és munkássága. David Bloor 1976-ban publikálja nagyjelentőségű könyvét "Knowledge and Social Imagery" /Tudás és társadalmi képzetek/ címmel. Ezt a

könyvet 1996-ban lényegében változatlanul, csak egy utószóval bővítve újra kiadják. Azóta persze sokat publikált még. Bloor a maga felfogásának szellemi ősei között tartja számon Emile Durkheimet, Karl Mannheimet, Marcel Mauss-t, aki Durkheimnek is munkatársa volt, és Wittgensteint. Alkalomadtán Marx nevére is hivatkozik, és véleményem szerint joggal. De főleg Wittgenstennel, Mannheimmel és Durkheimmel foglalkozik.

Ennek a David Bloor-féle programnak, amelyet SSK-nek szokás rövidíteni, így hivatkoznak rá a szakirodalomban (Sociology of Scientific Knowledge), ennek a programnak Bloor azt az elnevezést adta, hogy az “erős program”. Azért erős program, mert a korábbi főleg tudomány- de egyes magukat tudásszociológiának nevező programok, így Mannheim programja is csak odáig mentek el, hogy azt mondták, hogy a tudományban a problémaválasztások és a fejlődés iránya társadalmilag befolyásolt, de a tudás tartalma nem. Bloor viszont azt állítja, hogy igen. Tehát ő egy lépéssel tovább megy. Ezért is nevezi a programját erős programnak, és négy alaptételben fogalmazza meg a program legfőbb pontjait. Ezek közül mondjuk kettő nagyon vitatott. A négy tétel az imparcialitás tétel, a szimmetria tétel, a kauzalitás tétel és a reflexivitás tétel. Mi az első kettő? Az imparcialitás vagy pártatlanság tétel az azt mondja ki – és ebben áll a program erős volta szemben a gyengével – hogy szociológiai és pszichológiai tényezők terminusaiban kell megmagyaráznunk nemcsak azt, ami hamis és irracionális, hanem azt is, ami igaz és racionális. Tehát pártatlannak kell lenni, a korábbi aszimmetriát meg kell szüntetni. Ugyanis a korábbi hagyományos tudományfilozófia azt mondta, hogy én azzal foglalkozom, ami igaz és racionális, ezt mondom meg, a tudományszociológusra hagyom, hogy megmagyarázza, ha a tudós téved, vagy éppen irracionálisan jár el. És akkor jön a tudományszociológus, és azt mondja, hogy ja, hát kérem sajnós Galilei visszavonta a tételét. Miért? Mert engedett az inkvizíció fenyegetésének, és aláírt egy olyan deklarációt, hogy mégsem mozog a föld. De miért tette? Mert fenyegették. Vagy mondjuk Liszenko tanait miért fogadták el? Hát persze, mert pártnyomást gyakoroltak rájuk, és szintén fenyegették az életüket, ezért hamis és irracionális tételeket és eljárásokat fogadtak el. Tehát ez így nézett ki régebben, hogy “Sociology is for the deviant”. Tehát csak a devianciákat kell megmagyarázni. Ami nem igaz, vagy ami irracionális, eltér a tudományos koncepcióktól. Bloor azt hirdeti meg, hogy mind a kettőt meg kell magyarázni. Ez az imparcialitás tétel.

A szimmetria tétel szintén nagyon erős, azt mondja: sőt, mindkettőt ugyanolyan típusú okokkal kell megmagyarázni. Tehát szociológiai és pszichológiai okokkal, nem elég a logikai. Tudniillik a hagyományos álláspont megint azt mondja, ami igaz

és racionális, az self explanatory, tehát magától értetődő.

/Miért gondolkodom én racionálisan? Mert ez a helyes. Ha racionálisan gondolkodom, azt nem kell megmagyarázni, az önmagát magyarázza. Miért fogadok el valamit igaznak? Hát azért, mert a racionális módszerrel belátható igazként. Empirikus és teoretikus érvek szólnak mellette. Belátható módon következik a logika szabályai szerint. Ha nem akarok irracionálissá válni, vállat vonni, kimenni a szobából, akkor elfogadom. Kész. Ez a magyarázata annak, hogy miért fogadom el én azt, ami igaz. Hát azért, mert a módszer, a tudományos módszer kitünteti azt, ami igaz, és elhatárolja attól, ami hamis. Aki ezt fogadja el, annak más magyarázatra nincs szüksége.

A Bloor-féle erős program azt állítja, hogy szociológiai és pszichológiai tényezők terminusaiban kell mindkét oldalt megmagyarázni. Tehát az igaz és racionálisat is, nemcsak a hamisat és irracionálisat. Abban a hagyomány is megegyezik, hogy ami hamis és irracionális, azt szociológiai és pszichológiai tényezőkkel lehet és kell magyarázni, hogy miért tévedünk, miért hazudunk, miért nem követünk józan ésszel belátható szabályokat.

Itt térnék rá csak egészen röviden arra, hogy Bloor hogy gondolja ezt. Természetesen nem úgy gondolja, ahogy a vulgarizátorai a nyakába varrják, hogy a tudós most azért fog igazat mondani, mert a párt vagy az egyház erre ösztökéli őt, ez nonszensz lenne, ez a színtiszta vulgarizálás. Véleményem szerint, és erre használtam a mély kifejezést, Bloor mély és termékeny módon a hagyományos európai kétezer éves, megint Platónra visszamenő episztemológiának egy másik nagyon fontos alaptételét akarja feladni. Nem azt, ami az unicitás tételként nevezhető meg, korábban beszéltem róla Feyerabend nyomán. § az ún. individualitás tételt piszkálja meg. Ugyanis Platón óta, és megerősödve Descartes óta az európai episztemológia a megismerő szubjektumot individuumnak, elvileg individuumnak tételezi fel. Vagyis hasonlattal élve a karteziánus episztemológia úgy képzei, én ezt Robinson Crusoe episztemológiának nevezem, hogy ha egyetlen egy emberi lény létezne, vagy létezett volna valaha is a világegyetemben, és kellő ideig élhetett volna, akkor mindarra a tudásra elvileg szert tehetett volna, amire az emberiség mostanáig, tehát ez csak idő kérdése, de elvileg egyetlen ember ugyanazt a tudást megszerezhetette volna. Erre már persze Descartes nem válaszolt... vagyis hát Descartes még válaszolt, hogy nyilván Isten belénk helyezte, vagy Platón ugye az ideákkal. Platón megválaszolta a kérdést, hogy honnan van a tudás megszerzésére való képességünk, hát visszaemlékszünk az ideákra. De azóta meg kell válaszolni a kérdést, hogy mitől vagyok én képes a megismerésre... Ezek az individuumot, a racionális individuumot jellemzik. Valahogy

a fejében vannak. Hogy egy ember képes önmagától a racionális mentalitás megtalálására. Valahogyan történelmileg, bár akkor már ingoványos talajra tévedünk, mert a tudományos racionalitást valamiképpen transzcendensnek tekinti a hagyományos tudományfilozófia. Transzcendensnek, ami a saját logikai alapjain nyugszik, és a logika nem áll sehol. (Ez olyan, mint az, hogy min áll a teknősbéka, ugye.) Transzcendens a társadalomhoz képest.

A Bloor-féle álláspont az, hogy nem igaz, hogy a megismerő szubjektum elvileg individuum. Individuumként kutathat persze, de a megismerő szubjektum válik individuummá, és nem születik individuumnak. Vagyis hogy a megismerés alapjai az ember esetében kollektívák. Tehát hogy mi tanuljuk a tanulás módjait és lehetőségeit, tanuljuk a fogalmi gondolkodás módjait és lehetőségeit, tanuljuk az okoskodás formáit és lehetőségeit a saját közösségünkben. Tehát a közösség az, ami az egyént egyénné teszi, mindenféle értelemben, értelmileg, érzelmileg és amilyen szempont még csak van. Az individuum individuummá válhat egy olyan közösségben, ahol individuumok előállnak.

Közösségbe születik, és a közösség egyrészt válogat tulajdonképpen az esetleg veleszületett mentalitási alaplanták között is, egyeseket megerősít, másokat kiolt. És egyáltalán kidolgozza az életben maradásnak a közösségi technikáit mentálisan is. Ezek az életben maradásnak, explorációnak, orientációnak a technikái, kognitív technikákról beszélek én itt most, amelyek tényleges technikákhoz vezetnek. A kognitív technikáknak a kiválasztási módja különbözik, de nem tetszőleges. Tehát szabad, de nem önkényes, ahogy már Poincaré fogalmazott annak idején. Ugyanis itt lép be az, hogy aki netán rosszul választja ki a kognitív mintát, a kognitív technikák egy halmazát, az tényleg kiirtódik. Az nem maradhat meg. Tehát teljesen hagymázás kognitív normarendszerek és hiedelemvilágok nyilván nem maradhatnak fenn sokáig. Ami fennmarad, az a maga szintjén, a maga körülményei között nyilván eredményes. Így kell tehát, most visszautalnék Feyrabendre, így kell érteni, hogy a woodoo-nak ugyanolyan érvényessége van. De hol? Nem itt. Itt a 20. században és egy egyetemen én nem hihetek komolyan, nem gondolkozhatok komolyan woodoo-mentalitásban. Ez lehetetlen.

Bloor az episztemológia naturalizálása helyett az episztemológia szociologizálását valósítja meg. Abban az értelemben, hogy azt mondja, hogy a kognitív technikák és a kognitív képződmények társadalmi intézmények.

/Bloor elméletét én mélynek és termékenynek találom, és korántsem veszélyesnek az emberi tudásra vagy a racionalitásra. Legfeljebb a tudományos racionalitás európai

módjának privilegizált helyzetére veszélyes, arra igen. De hát istenem, nagyon sajnálom, az arisztokrácia is egyszer elvesztette privilegizált pozícióját, bármennyire csodáltuk is a főúri szalonokat, a pompás képgyűjteményeket, és fájjaljuk, hogy a polgároknak be kellett érniük olajnyomatokkal és műszörmékkal a proletároknak. És ezért olyan meredek a Sokal-botrány, mert itt erről van szó. Ez rejlik a háború mögött, ezért áll a bál, mert érzik a természettudósok, akik egyébként is ma veszélyes irányban kezdenek elmenni, hogy hangosan tolvajt kell kiáltani, mert különben ők bizonyulnak nem egészen fair játékosnak.

A tudomány mint az emberiség utolsó abszolútuma

Mi a probléma a Bloorral egyrészt hagyományos tudományfilozófusok, másrészt a természettudósok szemében? Ők nem tudnak kilépni abból a mentalitásból, hogy ha a tudomány, és főleg a természettudomány – Bloor a matematikával kapcsolatos társadalmi meghatározottságról is beszél, és ismétlem, nem olyan módon, hogy azt mondja, hogy ja, hát 2×2 az 4 vagy 5 vagy 6, ezt a párt mondja meg, vagy a gazdagok mondják meg, vagy az uralkodó osztály mondja meg, vagy a férfiak mondják meg. Ez természetesen tökéletes vulgarizálás, de kétségtelen tény, hogy...

A természettudósok főleg, de számos tudományfilozófus is, úgy látszik még Kuhn is, nagyon megdöbbenem ezen, azért minősíti abszurdnak Bloort – nem másokat, mert valóban vannak szerintem is eszement figurák ebben a társaságban – mert úgy vélekednek, hogy ha bárki arra vetemedik, hogy a szent és a társadalom felett lebegő tudományt, pontosabban a racionalitást, amelynek megtestesítője a természettudomány eminenter, ha arról kimutatjuk, hogy bármiféle köze van a társadalomhoz, akkor valami /olyasfajta/ szentségtörést követünk el//, mint hogyha a Szűz Máriáról mutatjuk ki, hogy mégiscsak volt köze férfhoz, és nemcsak a Szentlélek... Egy hívő keresztény szemében ez olyan blaszfémia, hogy elviselhetetlen, ki kell irtani az illetőt. Most itt pont erről van szó, hogy//

a tudománynak valahogyan, az ő vélekedésük, tehát a Bloorral szembenállók vélekedése szerint, nem szabad, hogy köze legyen a társadalomhoz semmilyen szinten, mert nyomban elveszti a szüzességét és a legfőbb értékét, objektivitását, transzkontextualitását vagy még inkább az ő szemükben a transzcendentalitását. Miért veszélyes ez? Értelmesebb természettudósok, mint például John Simon Nobel-díjas fizikus, de ő a kiváló elmék közé tartozik, nem a vulgarizátorokhoz, ő azt

mondja, hogy a tudomány objektivitására, vagyis arra, hogy hihessük, hogy társadalmi rétegek, csoportok, pártok, vallások etc. fölött áll, és semmi köze azokhoz, de semmi, azért van szükség... /és nem véletlen, hogy ez a típusú tudomány a 17. században jön létre. Miért? A polgári társadalom alapjainak megszületésével és a demokrácia kezdeteivel esik egybe az újkori modern tudomány kezdete,/ mert a demokrácia és a tudomány objektivitása, transzkontextualitása összefügg. Kell legyen tudniillik, miután megszűnt a pápa, először az isten, a király, a pápa és így tovább orákulum-szerepe, /valójában ezeknek tulajdonképpen orákulum-szerepük volt, az igazságot ők határozták meg, a helyes mentalitást ők határozták meg, bizonyos korszakokban legalábbis, kell legyen egy felsőbb instancia. aki nem valamilyen társadalmilag kitüntetett személy vagy intézet vagy intézmény, mert abban a pillanatban nem töltheti be azt a feladatát, amit itt betölt. Tudniillik azokban a bizonyos nagyon jelentős vitákban a döntőbíró szerepét nem játszhatja el többé. Ennek a felsőbb instanciának, ennek az orákulumnak olyannak kell lennie, hogy én hihessek abban, hogyha mi ketten vitában állunk egymással, és ügyünket az orákulum elé visszük, akkor az orákulum nem azért fog nekem igazat adni, mert megtömtem a zsebét, vagy mert megfenyegettem azzal, hogy holnap lefejeztetem különben, hanem mert nekem van igazam. És ha nincs igazam, akkor nincs igazam. Megfellebbezhetetlen, mert nincs hová fellebbezni. Mert a szekularizáció kezdetei is ezzel esnek egybe, a 17-18. század, a szekularizált társadalmakban nincs többé univerzális felsőbb instancia. Sem társadalmi, sem vallási, sem semmilyen más. A tudomány tölti be az emberiség lehet, hogy utolsó abszolútumának a szerepét. Tehát az, aki ezt a szentséget, a tudomány és a tudományos racionalitás szentségét valahogy lehorgonyozza a társadalomba, az éppen ezt a transzkontextuális objektivitását vonja kétségbe, ezért veszélyes a társadalomra. Az elején említettem, hogy Sokal és a nyomában kialakult nagy tábor azért érzi úgy, hogy fel kell lépni elsősorban a tudásszociológusok, de a konstruktivisták és mások ellen is, mert úgy vélik, hogy azért veszélyesek az egész emberiségre nézve, mert megszüntetik az emberiségnek ezt az utolsó, meglévő felsőbb instanciáját, amelynek ítélőszéke elé járulhat bárki korra nemre, rangra, vallásra, pártállásra való tekintet nélkül, és meg lehet tudni mondani, hogy melyik pártnak van igaza abban, amit mond, hogy építsük-e meg a nagymarosi gátat vagy ne építsük meg. Hogy ez eldönthető tisztán szakmai érvekkel. Az más kérdés, és ezt senki nem vonja kétségbe, hogy a politikusnak joga van, pontosabban lehetősége van másképp dönteni. De megmondható az, és csak egyféleképpen mondható meg az, hogy egy ilyen gát pontosan milyen következményekkel jár, vagy hogy szakmailag indokolt-e vagy sem. Mondjuk a gát megépítőinek tábora főleg ugye mérnökökből és természettudósoknak legalább

bizonyos fajtáiból áll, és köztük természetesen van számos olyan, aki anyagi vagy presztízs-okokból szeretné ezt az építkezést folytatni, persze, van ilyen is, de a mi szempontunkból most nem ezek az érdekesek, ezek a viszonylag triviális és a tudományszociológia által kezelhető esetek. A mi szempontunkból azok az emberek az érdekesek, akik őszintén azt hiszik, hogy egy szakmai-tudományos igazság van, és az az ő birtokukban van. Miért? Mert az ő birtokukban van a tudományos módszer, a tudományos metodológia, amivel az igaz és a hamis élesen elhatárolható, tudomány és áltudomány, hozzáértés és hozzá nem értés, szakértő és laikus élesen elhatárolható, két táborba esik. És csak a szakértő van az egy igazsághoz vezető út és kritériumrendszer birtokában, ergo ő tudja megmondani az igazságot. Amint azt mondom, hogy a szakértő őszintén hitt álláspontja valamilyen értelemben társadalmilag meghatározott, ha nem is úgy, hogy lepénezték vagy megfenyegették, mert az a triviális eset, és az vagy vulgár-tudásszociológia, vagy tudományszociológia, ami egészen más kérdés, mint mondtam már, akkor itt érünk el ahhoz a problémához, hogy ő őszintén hiheti, miért? Mert abban a hiszemben volt, hogy tényleg van egy ilyen tudományos módszer, ami igaz, és ami őt és csak őt hatalmazza fel arra, hogy igazságokra jusson és azokhoz ragaszkodjon, mert más igazság és más módszer nincs. Ugyanis a mi társadalmunkban valóban ez a tudományos módszer van kitüntetve mint ilyen, mint orákulum, mint felsőbb instancia. És itt térünk vissza a módszer-problémához. Ezért kulcskérdés az, hogy létezik-e ilyen privilegizált módszer, vagy nem létezik.

A transzcendens racionalizáció papjai és a kognitív kolonializáció

Másrészt azért kulcskérdés az egy igaz módszer létezése, mert ma a világ globalizálódik. Ez nem vicc, bár szlogenként a zurnalisztikában már el van koptatva, de kognitív szempontból a következőt jelenti: Azt jelenti, hogy míg régebben, a század közepéig is talán, különböző kognitív mintákat követő csoportok elég jól elkülönülten éldegéltek. Most az egész együtt van párhuzamosan, keresztül-kasul. Tehát többé nem mondható az, hogy ha én itt a 20. század egyik legalábbis fejlődő társadalmának kellős közepén azt mondom, hogy pszí sugarak áramlanak ki az asztalból, és téged hipnotizálnak, akkor engem elvisznek az elmeógyógyintézetbe. Ma már kezd nem ilyen evidenssé válni a dolog, mert ma már a szomszédomban élhet egy tegnap Zairéből áttelepült család, akinek a mentalitása ugye egészen más. Mondjuk ők törzsi menekültek, mert meg tuszik, meg akármi, harcok áldozatai, és ide menekültek, és az ő egész életmódjuk, mentalitásuk stb. egész más, mint a miénk. Tehát hogyha mondjuk ők kezdenek olyat mondani, hogy valaki szemmel verte a gyereket, akkor nem biztos, hogy tényleg elmeógyógyintézetbe kell vinni azt a férfit

és asszonyt, ha ilyeneket mondanak. Kérdés, hogy hova vigyük. Ez egy komoly probléma. Valamit kell velük kezdeni. Mert hiszen tényleg, ha ide menekültek, itt kell élniük. Egymás mellett élünk. Össze van minden fonódva, látjuk, hogy a tőzsde vagy a gazdasági problémák is Malajziából pillanatok alatt idegyűrűznek, áramlanak, virtuális valóság, internet, gazdaság, stb. a kognitíve is globalizálódott világban a különböző mentalitásoknak együtt kell élni egymás mellett. Már egymás mellett vannak, és óriási nagy kérdés, hogy hogyan oldjuk meg ezek egymás mellett élését. Egy középkori, mondjuk európai középkori mentalitással, ami mondjuk Albániában azt hiszem, adva van, nagyjából 500 évvel ezelőtti módon gondolkodnak, vérbosszú meg egyebek vannak érvényben. Meg lehetne úgy oldani, amit ugye szeretnének az establishment, a bevett és a fejlett társadalmakban uralkodó pozícióban lévő szkelemek, hogy rákényszerítjük a mi mentalitásunkat mindenki másra. Egyrészt azért, mert ahogy a pénzürendszert is homogenizálni kell, a gazdasági műveleti szisztémát, mert különben nem működik, valószínű, hogy nem működik a mi kognitív szféránk se, ha ebben megengedjük, hogy a zairi menekült egy rövid idő elteltével továbbra is úgy gondolkodjon, meg úgy éljen, ahogy ő úgy szeretne. Bizonyos fokig a cigány-probléma is ez nálunk. Hogy ők kulturálisan, mentálisan nem tudtak beilleszkedni évszázadok óta, nem engedték őket beilleszkedni. És most akkor arról van szó, hogy kulturálisan, mentálisan, kognitíve nagyban különböznek tőlünk, mit csináljunk velük? Nem lehet kiirtani, nem lehet bezárni valamiféle ketreche, lágerbe, elviselni nagyon nehéz, mert a kognitív és kulturális különbségeket rendkívül nehéz elviselni, és nemcsak ilyen különbségek vannak. Tényleges probléma van adva, és ezek nem lokális, hanem azt lehet mondani, hogy globális problémák, bár mindenütt lokális szinten jelentkeznek. Meg kell oldani.

Lehet azt mondani, én vagyok a hegemon, az én rendszerem kitüntetett, itt megint előbukkan a kitüntetettség probléma, az összes többi inferior, alsóbb rendű, megyünk és civilizáljuk a vadakat. De hát a vadak civilizálása hál'istennek anakronizmus, a kolonizáció mentalitása volt ez. Úgy néz ki, hogy jelenleg a kognitív kolonializáció programja megy végbe, ha végbemegy. Vagy nem megy végbe. Tehát ez ilyen harc is, hogy civilizáljuk-e a vadakat vagy ne. És ki civilizálja?

A posztmodern jelenség felbukkanása véleményem szerint már következmény és nem ok. A tényleges normák fellazulása, elbizonytalanodás bekövetkezik.

Mit csinálnak a természettudósok? A természettudósok mint a transzcendens racionalitás papjai és haszonélvezői persze, mint a bevett vallás papjai eddig nagyon is privilegizált pozícióban voltak anyagilag is, politikailag is. Gazdasági és a politikai hatalom is volt a kezükben, ennek következtében egészen mondjuk az utóbbi

évtizedig a hidegháború folytán is, meg a globalizáció kevésbé előrehaladott volta miatt is, meg azért, hogy ez a fejlett társadalmaknak a mentalitása, amiről beszélünk, ez a természettudományos racionalitás... Politikában nagyon erős szavuk volt, mert a hidegháború miatt szükség volt elsősorban a természettudományokra meg a technikára, ami ezeken alapul, vagy ezekkel függ össze, és ennek következtében anyagilag is.

A hidegháború megszűntével összeomlott ez a rendszer. Nincs szükség többé arra, hogy olyan rettentően fegyverkezzünk, ez folyik persze, de nem olyan módon és mértékben, mint korábban. Az űrkutatás is mennyire leállt, hát az is egy hadi vállalkozás. Kimutatható egyébként az Egyesült Államokban, sőt ezt fel is emlegetik egyes cikkek pont ebben a Sokal-vitában, leállították a hatalmas ún. Super Collidert, szupergyorsítót, 86 km átmérőjű nagy részecskegyorsítót, ami az elméleti fizikusok vágyálma. Ez mindegyiknél nagyobb lett volna. És nagyobb energiákkal, magasabb energiákkal lehetett volna ütköztetni a részecskéket, és olyan részecskéket is elő lehetett volna állítani, amiket eddig nem tudtak, de feltételezik, hogy vannak. Ezt leállították. Abszolút értékben csökkent a természettudományokra fordított büdzsarány, és relatíve általában a tudományokra fordított költségvetési hányad csökkent mindenütt a fejlett országokban.

Ilyenkor a vulgáris reakció az, hogy ha relatíve romlik a helyzetem, úgy érzem, hogy háttérbe vagyok szorulva, vagy legalább is nem vagyok úgy privilegizálva, mint korábban, akkor a legközelebbi szomszédra kezdek gyanakodni. Ez egy újfajta rasszizmus, hogy nyilván a zsidók, a cigányok, az idegenek miatt nem jut nekem elég kenyér. Tehát egyfajta rasszizmus ütötte fel a fejét szerintem napjainkban, éppen a Sokal-botrány tanúskodik erről. A természettudósok a nem-természettudósokra mutogatnak, tehát aki nem szigorúan fizikus, kémikus, stb., kemény természettudományos diplomája nincs, vagy nem mérnök, az mind zsidó, és ő vitte el a kenyérünket, az ő áskálódásai miatt van minden, és pláne, ha néhány zsidó tényleg gazember, akkor kész, akkor be van bizonyítva. Itt is erről volt szó, hogy ez a szegény Aronowitz meg a Social Text kiadói tényleg marhák, tényleg bedőltek egy egészen átlátszó blöffnek, vagy voltak olyan gondatlanok, hogy nem adták oda egy harmadrendű fizikusnak, hogy te, barát, nézd már át, fúsd már át, hogy legalább elírások ne legyenek benne, hogy legalább olyan ne szerepeljen benne, hogy a pszít, azt korábban a burzsoázia konstansnak tekintette, mert olyan merev volt a gondolkodása, de ma már tudjuk, hogy az egy változó, meg ilyen szimpla számárságok, egy középiskolás rájön, aki tanul fizikát. Tehát ezzel bizonyítva látják, mert hogy van néhány marha. Néhány pap mondjuk vétkezik, abból még nem

következik, hogy a papság mint olyan bűnös és kiirtandó intézmény és így tovább, ezt nem kell magyarázni. Tehát egyfajta rasszizmus jeleit látom én most itt. Miért? Ezért. Mert a primitív, vulgáris gondolkodás mindig a legközelebbi tényezőt tudja csak okként kezelni. Látom, hogy a szomszéd még tud enni adni a gyerekeinek, akkor biztos ő vette el az én kenyéremet, mert én már nem tudok enni adni a gyerekeimnek. Ez ilyen egyszerű, akkor a szomszédot kell kiirtani, vagy ellopni tőle az övét. Én ezért tartom károsnak ezt a Sokal-botrányt.

Ha nem maradunk ennél a vulgáris felszínnél, akkor egy érdekesebb jelenségről még szót ejthetünk. Az ún. posztakadémikus fázisába lép a tudomány, a természet- és műszaki tudományok. A 70-es évek vége óta tart ez, ez egy egészen új fázis. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos, ún. akadémikus tudományosság fázisától a posztakadémikusba jut. Vagyis míg korábban a tudomány érvényes állításait, módszereit, fejlődésirányait az ún. akadémia szabta meg, tehát az egyetemek és kutatóintézetek, úgy a 70-es évek vége óta elsősorban persze a nálunk fejlettebb országokban az akadémia kezéből kicsúszik az irányítás, sőt a tudás legitimálásának joga is. És hova csúszik át? Az akadémiáknak le kell szállni a földre, vállalkozásokká kell válniuk, az egyetemeknek tanszékekig lebontva vállalkozniuk kell. Az állam kivonul a finanszírozásból, és tulajdonképpen a magáncégek is. Már abban az értelemben, hogy korábban a nagy cégek egyrészt vagy alapítottak tanszékeket, intézeteket (gazdag emberek a pénzükből), vagy kutató-fejlesztő laboratóriumokat tartottak fenn, ahol tudósokat foglalkoztattak. Most már nem. Egyrészt az állam nemcsak a hadikiadásokat, hanem általában a kutatásra, oktatásra fordítható kiadásokat erősen megnyeste, mindenütt, nemcsak nálunk. Ennek következtében gazdaságilag kifizetődő tevékenységekbe kell hogy fogjanak a kutatók meg az egyetemek is tanszékekig bezárólag, vállalkozókká kell válniuk. A Trente egyetem, az egy műszaki egyetem, már így hirdeti magát, hogy vállalkozó egyetem, Entrepreneurial University. A nagy cégek meg leépítik a kutató laborjaikat, mert az nekik sokba kerül, tehát nem tartanak fel állandó kutató labort, hanem megoldandó konkrét fejlesztési feladatokra nemzetközi teameket szerveznek, alkalmi teameket, fluktuáló tagsággal. ezeket marha jól megfizetik, de csak arra az időre, amíg van probléma. Egy-egy jet-set alakul ki természet- és műszaki tudományos kutatókból, akik egymást se nagyon ismerik, mert csak egy problémán dolgoznak együtt, általában lokálisan nem is egy helyen, (internet, e-mail stb.) megoldják a problémát, kész, passz, ki vannak fizetve rohadt jól, és szélnek vannak eresztve. Állati érdekes új fejlemény. Erről a fejleményről az a bizonyos John Ziman fizikus, aki egy ritka világos fejű ember, és nagyon jó, hogy fizikusként vannak ilyen jó tudományfilozófiai gondolatai, mert így legalább nem gyanúsak, ő is megállapítja azt,

mert ő is foglalkozik a posztakadémikus tudomány helyzetével, hogy fennáll a veszélye annak, hogy ily módon széttöredezik a tudomány, és valóban elveszti függetlenségét és pártatlanságát, transzkontextuális jellegét, és teljesen beszövedik a multik hálójába. Tehát tényleg kezdi elveszteni a szüzességét, mert az akadémiák fosszilizálódnak, már csak ilyen muzeális tárgyakként tartjuk őket, és hivatkozunk legitimálásként rájuk, a rangokra, a címekre, a tudományos címekre, amelyek továbbra is vannak, de csak a legitimálás célját szolgálják. A politikus meg a multivezér a karizmát sajátítja ki. Figyeld meg, az összes hirdetés így hangzik, hogy a PH-érték ennyi meg annyi, mikrolipidszemcsékbe zárt celluláris gömböcskék hatolnak be a bőrébe, és ezért megfiatalodik. Minden hirdetés most már ilyen tudományos szlogenekkel operál, jó része blöff is, mint a Sokal. A tudomány karizmája egyre inkább áruvédjegyként szolgál, jobban eladható az áru, a tudós pedig ténylegesen a multik szolgálatában áll, és csak ott áll, nincs rálátása a problémára, nincs független tudomány többé, tényleg. Ezt mondja Zimon. Én csak azt teszem hozzá, hogy szerintem most lépünk a tudomány posztparadigmatikus fázisába, amit Kuhn mondott a paradigmák vezérletéről, annak vége, már nincs paradigma se, ami vezérelne, a paradigma legalább összetartott. Meg a tényleg független intézményrendszerek... tudniillik amíg a tudományt patronálási alapon finanszírozták, mégpedig a jó patrónus, jó király módjára, aki azt mondta, itt van, bolond, a pénz, költsd, amire akarsz, csinálj olyan munkát, amelyet akarsz, vagy zenész, gyárts olyan zenét, amelyet te akarsz. A rossz tirannus, az megmondja, hogy milyen zene kell neki, ha én fizetem, akkor én mondom meg. A tudományt a jó király módjára kell finanszírozni, így finanszírozták eddig, pausáléban. Kapsz egy összeget, abból kutass. Most a kutatás alapja van fizetve, a tudásgyártás az a társadalmi javak, terméke egyike, mint egy cipő, egy hajó, ugyanúgy gyártják a tudást, és úgy is fizetik. Tehát mi most már termelő vagy szolgáltató ágazattá válunk, mi egyetem, kutatók, és fizetnek érte. Tehát a tudomány tényleg leszállt a mennyekből. Most éppen azért ilyen heves a reakció, mert ha én lassan kezdek elkurvulni, és valaki ezt a szemembe mondja, akkor azt nagyon fogom gyűlölni, mert én még esetleg nem vettem észre, vagy én tudom már, csak bíztam abban, hogy még senki más nem. Ezek elsősorban a tudásszociológusok, meg a szociálkonstruktivisták, részben még az értelmesebb feministák is. Hardingot és Haraway-t nem szabad egy napon említeni Evelyn Fox-Kellerrel vagy Longinóval. Ezekre én most nem tértem ki, de tényleg érdemes volna megszívlelni az általuk mondottakat is, mert nagy-nagy válságban van az emberiség és benne a tudomány. Lehet ezt nem válságnak nevezni, mindenesetre egy új fázis. Amibe nem szabad úgy belemenni, hogy a régi ideáljaink szemüvegén keresztül nézzük, vagy a régi ideáljaink fennállásának hiszemében tesszük ezt.

Bibliográfia

FEHÉR Márta

"A tudásszociológia mint tudományelmélet"

Janus, 1986. 3.

"A paradigmától a lexikonig. Th. S. Kuhn 35 év után"

Replika, 1997. (27)

"Bármely elmegy. A tudomány a XXI. század küszöbén"

Forrás, 1999. 1.

"Demokrácia és logika"

Magyar Tudomány, 2004. 5.

"A tudománytörténetírásról"

Magyar Tudomány, 2004. 11.

Tudomány és történet

Fehér Mártának tanítványai és tisztelői

Typotex, 2002

SOKAL, Alan - BRICMONT, Jean

Intellektuális impostorok

Typotex, 2003